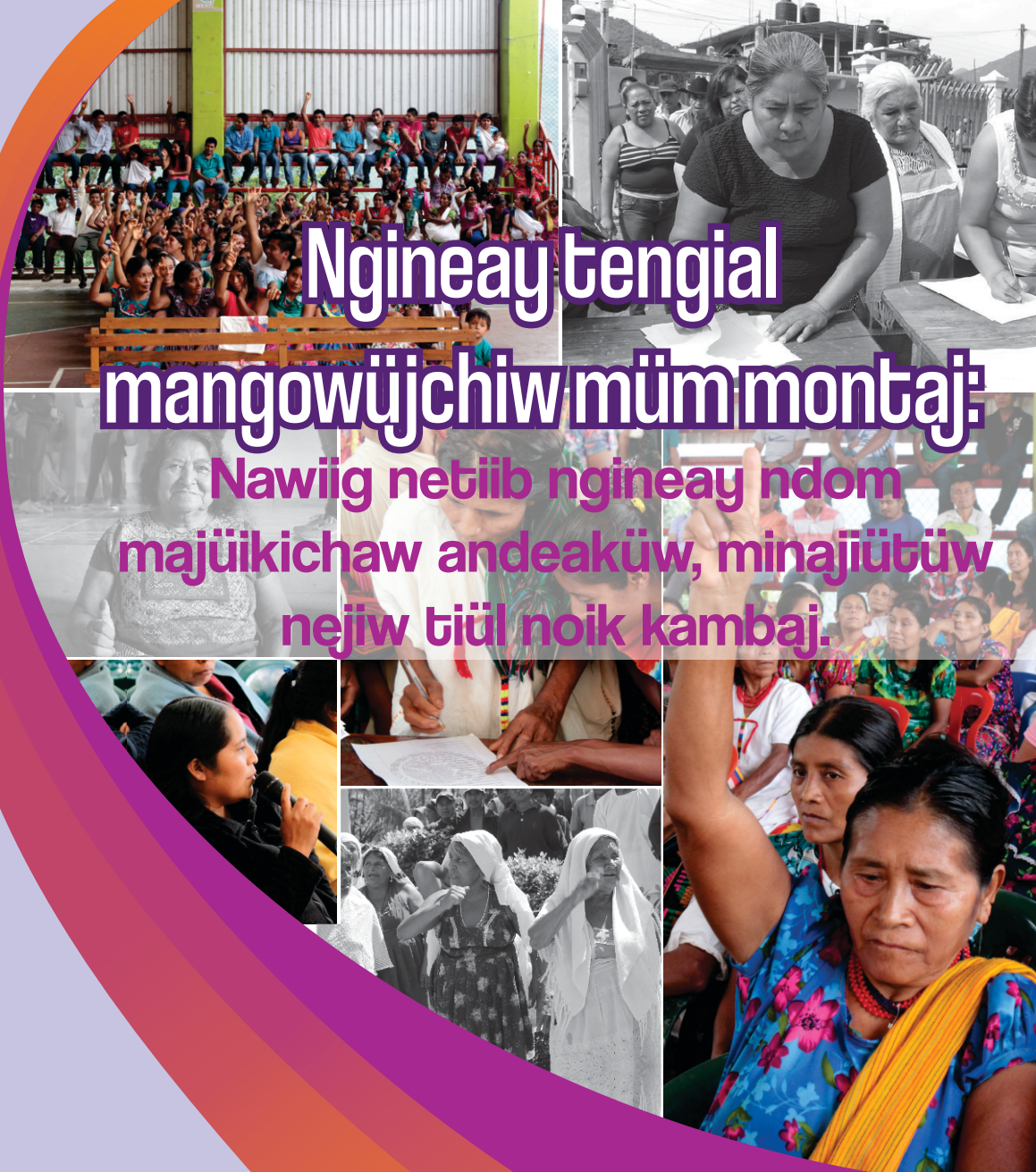

Ngineay tengial mangowüjchiw müm montaj:

Nawiig netiib ngineay ndom
majüikichaw andeaküw, minajiütüw
nejiw tiül noik kambaj.

Nawiig niüng alndom
mambeol nekam müm
montaj atkiay ndom
majüikichaw, müücheran
membeat mipochiw nejiw,
minajiütüw nejiw tiül noik kambaj.

INPI

INSTITUTO NACIONAL
DE LOS PUEBLOS
INDÍGENAS

INSTITUTO
ESTATAL ELECTORAL
Y DE PARTICIPACIÓN CIUDADANA DE OAXACA

I. Nemelich poch

Aaga nawiig kam andiüm mambeol wüx ajküw müm montaj, ndom majawüw ngineay alndom mayambüw mimonapaküy kambajiüt, tiül ajküw kambaj monyaküw teat, müm nenajiüt, atnej tanamb takiaach nejiw mixejchiw, mincheyiw, najlüyiw tiül nadam kambaj Tipajteam (Oaxaca). At aaga nawiig kam andiüm mambeol ngineay alndom kanchemoj, mesojnongayej kambaj, mekiaacheyej ndom mendeaküw najneaj, noik nej majlüyiw makiüjpüw teat, müm monajiüt tiül noik kambaj. Meawan najiüt leaw majlüy netam majaraw naleiang, ngome noik nej ikoots, xiyay kambaj almajlüy, xiyay ombas nipilan aton almajlüyüts, nde meneokayoots ombasaats, kos netam majlüy atotow müm montaj, atotow teat monxey netam majmeliw mayak nejiw kambaj, ndom marangüw mimonajiüt noik kambaj, netam majaraw ngineay ajküw müm montaj majlüyiw tiül. Kos atkiay atnej lamatiib a nawiig nemal nembeatmbeat poch, netam xejngiam atotow mipochiw müm montaj, at akiüüb tiül mipochiw teat monxey, noik nej mayambaran mimonapaküy noik kambaj.

Lamajawaats meawan kambaj ngome noik nej ajlüy, ajiür ngineay axomüw monapaküy, ajiür ngineay ayaküw monajiüt, ngineay arangüw nangox nüt. Aaga nawiig kam lamajaw meawan ayaj, atmiün axaing mipoch müm montaj, teat monxey niüng ambeol nekam ngineay ndom mambeolüw mikambajüw nejiw majüy noik nej.

II. Kwane andiüm matücheran naag aaga nawiig kam

Mambeol malingiich, ndom mayaagaran ombas a najiüt at meawan a poch, niüng alndom mambeol ngineay netam majlüyiw tiül, mendeaküw müm montaj, wüx majmeliw, mayakaranüw marangüw monajiüt tiül noik kambaj, niüng almandüjpiw meawan leaw takiaach nejiw mexejchiw, mencheyiw nejiw.

III. Akas nembeatmbeat poch

Ningüy alndom maxoram akas poch, leaw alndom mambeol, maw noik najneaj nandearak tiül monkanchiün okweajiw kambaj, niüng ajlüy monsojnongüy, at niüng alndom marangüch najiüt, mambeol wüx nekam tiül mimonkanchiün kambaj, wüx majmeliw monajiüt, kos netam majlüyiw tiül müm montaj, mendeaküw wüx mimonapaküy noik kambaj.

Poch niüng ambeol mayajkaats ombasüw

KWANE NEJ:

Ajüikich kwane nej wijkiaw, mbat a nench, ngwa nüx.

JANE NEJ:

Ngineay ajaraw, ajüikichaw, ngineay arang minajiüt nej nop müm najtaj, ngineay arang minajiüt nej nop teat naxey tiül kambaj.

Kwane atüch marang:

Ngineay axoram majaraw, kwane atüch nejiw marangüw müm montaj, teat monxey. Ajüikich leaw najiüt apiürang netam marang nop teat naxey, at miün najiüt netam marang nop müm najtaj.

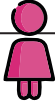
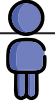
Ngineay netam marang.

Ngineay apiürang netam marang, mayaag tiül nej nop teat naxey, mayaag tiül nej nop nench, mayaag tiül nej nop müm najtaj, mayaag tiül nej nop nüx.

Arangaats I: Ayambaats omeajtsaats ngineay ajlüy tiül kambaj, andüy wüx apiürang, ngineay netam marangüw, mayajküw tiül nejiw nop najtaj, nop naxey.

Ngineay ajlüy, arangüw, amongochiw nop müm najtaj, nop teat naxey tiül mikambaj?

Müm montaj 	 Teat monxey
Mongiay, monjiür	Napatüw, ambüw marangüw najiüt

1. ¿Kwane ipiüng meawan leaw teanderak andüy wüx ombas müm montaj, at ajküw teat monxey, alndom mangowüücheran majarawa?
2. ¿Ngineay alndom mayak ikoots tiül nael meawan leaw ajngot tiül omalaran, tiül omeaatsaran, andüy wüx minajiütüw müm montaj, andüy wüx minajiütüw teat monxey wüx majlüy mimonkanchiün kambaj, wüx mayakaranüw monajiüt?

Leaw apmajaraw kam, ambeol mayajküch ombas, ngineay nael amongochiw müm montaj tiül noik kambaj.

Majaraw noik nej

Ambeol ndom majaraw ngitow alndom marangüw nopnopo, at atiib ngineay, kwane angowüüch tiül nejiw müm montaj, teat monxey tiül noik kambaj.

Ngineay alndom mamong nop najtaj,

Ambeol ngineay nej nop najtaj, ngineay nej nop naxey (mineat nej, ngeane naw, ngineay akül, ngineay ajlüy) imiün wüx landearak kam, alndom maneokan ombas.

Mayarich, mexomüy

Ayaagaran ngome noik nej ombas almajlüy kambaj, ngo majneaj maneokan ombasüw, imiün tiül ayarich kiaj mexomüy meawan omalaran, omeaatsaran.

Arangaats 2: Ayambaats omeajtsaats, ngineay ajlüyiw tiül kambaj nop teat naxey, nop müm najtaj, ngineay amongochiw, aton ngineay meawan ayaj, ayak nejiw tiül nael müm montaj.

1. Ngineay tiül noik kambaj meawan leaw andeak nipilan, angowüüch meawan leaw alndom marang nop teat naxey, nop müm najtaj?
2. Ngineay ndom mayambüch omeaatsaran mambeol nekam müm montaj, ndom majlüyiw tiül marangüw monajiüt, müücheran membeat mipochiw nejiw?

 3. Ngineay meawan leaw takweatiw teat xeech, müm nchey alndom mapal teombasüw, najiüt alndom marangüw müm montaj?

Netam majaraw ngineay müm montaj ambeolüw tiül kambaj, ngineay mipochiw nejiw nembeat, ngineay minajiütüw nejiw nembeat, meawan leaw arangüw nembeat, netam.

Andüüban apmajawaats kwane andiüm mandeak noik noik a poch kam.

Minatang kambaj

Ngitow alndom marang nop nipilan ndom mambeol wüx nekam tiül noik monsojnongüy najlüy tiül noik kambaj kos teamayamb mimonapaküy nej. Aaga minatang kambaj ayarich mipoch nej kos ayaag ombas nej kambaj, üjchiw omalüw, omeajtsüw mambeolüw ndom marang najneaj minajiüt.

Ajntsoparan mandearak andüy wüx mimonajneaj kambaj

Ngineay arangüw kambajiüt, at monajiüt, wüx antsopijchaw andeaküw andüy wüx mimonajneaj kambaj. Wüx kanchiojow mayaküw monajiüt kos teamayambüw omalüw, omeajtsüw, majawüw jane teat, jane müm landoj marangüw akas najiüt, lamatüch nejiw majmeliw marangüw monajiüt, atnej awitichaw mixejchiiüts, mincheyiüts.

monbeolüy tiül kambaj

Leaw alndom marangüch mambeol tiül monsojnongüy mawün nejiw tiül meawan nael almajiür noik kambaj müüh matang, majlüy monajneaj, kos at imiün tinden meawan müm montaj nejiw najlüyiw wüx ambeolüw wüx nekam malingijchaw ngineay alndom majlüyüts najneaj miün tiül kambaj.

Arangaats 3: Ngineay alndom matüniüts, mengeayeyoots, mateowaats omalaats, omeajtsaats, mayakaats minatang kambaj, mayambaran monajneaj, majlüy mombeolüy tiül kambaj.

- **1. ¿Atotow ambeolüw müm montaja, atotow ambeolüw teat monxey tiül noik kambaja?**
- **2. ¿Kwane ipiüng, atotow ambeatiw mipochiw teat monxey, mipochiw müm montaj tiül noik kambaja?**
- **3. ¿Kwane alndom marangüch, ndom mambeol nekam, majtsopiw mipochiw, minajiütüw müm montaj tiül noik kambaja?**

Wüx tangowüücheran akas poch tiül nawiig nemal nembeatmbeat poch tayakaran tiül, netam müücheran membeat mipochiw müm montaj, netam majmeliw, marangüw monajiüt, kos netam majlüyiw tiül, atotow teat monxey, atotow müm montaj, niüng atotow ambeat at miün teat monxey, at miün müm montaj.

Kos aaga nandearak netam majlüy tiül monajiüt atotow müm montaj, atotow teat monxey tajmel tiül nadam nawiig nemal nembeatmbeat poch jayats miün tam, atnej andeak tiül nemal poch, amb tiül ik miow noik (41). Kos teamatün okweajiw meawan monsojnongüy tiül nadam kambaj, tiül namix kambaj, wüx mayaküw nenatang tiül nejiw, netam mayakaranüw, majmeliw pinawan nejiw teat monxey, pinawan nejiw müm montaj. Tiül 2019 kiaj tangowüücheran akas nemal poch tiül nadam nawiig, nemal nembeatmbeat poch. Imiün kiaj mangowüüch tiül minawiig nembeatmbeat poch, okweaj kicheech kambaj, kos teayambaran majüyiw noik nej teat monxey, akiüjpüw müm montaj tiül noik kambaj.

Atnej apiüng aaga najiüt nenüt 1511, narangüch niüng almajlüyiw natangtang monajiüt, najlüy Tipajteam (Oaxaca), tiül neat 2019, niüng tangowüjchiw ngineay netam majmeliw wüx mayakaranüw monajiüt tiül noik noik kambaj, atnej mbojan marangüw akiaach nejiw mixejchiw, mincheyiw nejiw, xejngiam atan leaw kwane nejüikich nejiw tiül noik noik kambaj kiaj, atnej mbojan marangüw teamandüjpiw ndeda amb, niüng nde maneokaranüw ombasüw nejiw, nde mapiürang ajkan montaj nejiw ngo ndom majmeliw marangüw nenajiüt.

Atnej tengial andearak, andüy kiaj tengial ajmeliw müm montaj mayak nejiw kambaj marangüw monajiüt. Atan teaneokanüw ombasüw müm montaj, ngo majndiw marangüw palan minajiütüw nejiw, ngiaj ajpalüw teombasüw ajkan montaj nejiw. Aag tandiüram xejngiam, majaraw aaga nael kam, ngineay alndom meawan monajiüt monjaw wüx nael kiaj ndom mapalüw teombas nde majlüy monyambüy ombas, majawüw jandot ngo mayar aaga teandearak kam mbich apmajpaj okweaj.

Kos naleaing almajlüy xiyay nawiig nemal nembeatmbeat poch, niüng teamalomb, teamüüch membeat mipochiw müm montaj kos atnej müm montaj netam majlüyiw tiül meawan monkanchiün leaw ajlüy tiül noik kambaj, nde maneokaranüw ombas, nde majlikiütsüw, nde mambiyanüw, nde mapaiicheranüw kos netam mangocheranüw ombasüw atotow meawan nipilan.

IV. Meawan leaw netam mayarich majlüy mayambaran monapaküy wüx majmeliw marangüw monajiüt müm montaj tiül noik noik kambaj niüng teamarangüw, teamandüjpiw atnej takiaach nejiw mixejchiw, mincheyiw.

Nawiig nemal nembeat poch niüng teamambeol nejiw müm montaj.

Ngineay ajaraw imiün tiül nadamüy kambaj, atmiün imiün tiül mikwal otüing kambaj.

- Tiül Constitución Política okweaj México, amb tiül ijkiaw nemal poch. Apiüng alomb, ayaag ombas meawan kambaj majawüw ngineay alndom mayaküw mimonajiütüw, mayakaranüw majmeliw, atotow müm montaj, atotow teat monxey.
- Aaga nawiig nemal nembeat poch apiüng meawan müm montaj, meawan teat monxey naküliw Tipajteam (Oaxaca) (2018). Netam majlüy atotow teat monxey, atotow müm montaj majmeliw mayak nejiw mikambajüw nejiw wüx teajmel monajiüt.

Leaw ajaraw, leaw andeaküw tiül akas nadamdämüy kambaj.

- CEDAW (ONU, 1979) akiiüb nawiig Recomendación General núm. 39 (2022). Meawan müm montaj atan namix nine monüx, netam majlüyiw tiül meawan monsojnongü, monyambüw monapaküy okweajiw mikambajüw.
- Nganüy a Convenio 169 de la OIT (1989). Apiüng wüx nop nipilan ndoj ombas marriiüd, majaw kwane alndom mambeol wüx mikambaj nej, majlüyiw tiül müm montaj, müjndiw mendeaküw, ndom mangeayeranüw mipochiw.

Kos naleaing netam malombaranüw meawan müm montaj monküliw tiül kambaj najlüyiw tanomb, ndom majlüyiw tiül mimonkanchiün kambaj, aton ndom mayakaranüw marangüw monajiüt niüng ngo maneokaranüw, ngo mayambaranüw ombasüw, kos alndom mambeolüw wüx nekam ndom mangowüüch matang meawan kambaj.

Kos naleaing netam malombaranüw meawan müm montaj monküliw tiül kambaj najlüyiw tanomb, ndom majlüyiw tiül mimonkanchiün kambaj, aton ndom mayakaranüw marangüw monajiüt niüng ngo maneokaranüw, ngo mayambaranüw ombasüw, kos alndom mambeolüw wüx nekam ndom mangowüüch matang meawan kambaj.

¿Neol netam majlüyiw, mendeaküw tiül monkanchiün müm montaj, wüx teayambaran mimonapaküy noik kambaj?

Mipochiw müm montaj, leaw andeaküw nejiw nembeat kos atan atkiay atiib tiül nadam nawiig nemal nembeatmbeat poch, atmiün leaw lajaraw, leaw landearak tiül akas nadamdämü kambaj niüng teamambeol nekam meawan leaw arangüw müm montaj. Aga amb ijkiaw nemal poch, najlüy tiül nawiig nemal nembeatmbeat poch, apiüng meawan kambaj najlüyiw tanomb alndom mapiüng ngineay andiümüw majüyiw, matangüw, atmiün netam majawüw atotow ambeatiw mipochiw müm montaj, teat monxey, membeolayej tiül mayambüw mimonapaküy mikambajüw.

Tiül kambaj Tipajteam (Oaxaca), ajlüy 418 mikwal otüing nej niüng ayaküw majmeliw mimonajiütüw atnej takiaach nejiw mixejchiw, mincheyiw. Naleaing aliw tiül ngo mandiümayej, ngo majneajay majawüw, majmeliw marangüw monajiüt müm montaj, aag netam majaraw ngineay alndom makiaacheranüw wüx, mayajküw ombas ngineay alndom alakas najiüt ndom mambeol nejiw majawüw naleaing netam majlüyiw tiül aton.

Meawan leaw arangüch tiül noik noik kambaj, atnej arang monbeolüy, montsokojchay, ambeol majlüy monajneaj, majüyiw noik nej müm montaj, teat monxey. Kos jandot ndeda amb mayarich, marangüch atkiay mayambüch monajneaj atankiay noik nej apmatang a kambaj, apmalokooch mikwal iüt, ndom mambeolüw nekam, mayambüw mimonapaküyiw.

Müjndiw mandeaküw müm montaj, tiül meawan monkanchiün najlüy tiül noik kambaj, naleaing netam, kos ambeol ngineay alndom mesapüy, matang, majlüy noik nej aaga kambaj, makiüjpüw tiül mimonajiütüw.

V. Wüx maneokanüw, mayambaranüw ombasüw müm montaj.

Wüx majpal teombasüw nejiw, ngo mamilicheranüw, marangüw monajiüt müm montaj tiül mikambajüw nejiw (núm. 4, Art. 9, LIPEEO).

- Ngineay alndom maxomaats majawaats wüx maneokaranüw ombasüw müm montaj.

a) Wüx mayambaran ombas nop nipilan ajkan najtaj nej

Wüx teaneokaran ombas nop nipilan ajkan najtaj nej, kos mbojan iün tiül omalaran, omeaatsaran ngineay netam marang nop najtaj. Kos almajlüy kon akas najiüt apiürang aagan kon müm montaj netam marangüw.

b) Leaw arangüch ayak nejiw tiül nael müm montaj.

Wüx mayambaran ombas nop müm najtaj, ayak nej tiül nael kos ajkan najtaj nej.

Alndom maneokaran ombas nop najtaj atnej apiüng tiül nawiig nemal nembeat poch:

- Leaw üüch nejiw mamix omeajtsüw (wüx ajlikiütsüw, apaiicheranüw).
- Leaw arangücheran wüx ombasüw.
- Leaw almajiürüw, aneayiw nejiw.
- Wüx xejngiaw mitomiünüw, leaw amongochiw niüng anüübayej.
- Wüx marreeigeranüw, maxolaranüw.

¿Kwane apal teombasüw nejiw müm montaj, ngo müjndiw majlüyiw tiül mimonkanchiün noik kambaj?

Ajlüy akas nawiig nemal nembeatmbeat poch niüng atiib ngineay aneokaranüw ombasüw müm montaj, (LIPEEO Artículo 9 numeral 4; LGAMVLV, Artículo 20 Ter; LEAMVL, Artículo 11 BIS; LGDE Artículo 20 Bis)

- Wüx ngo mayarich kwane teamatiib tiül nawiig nemal nembeatmbeat poch niüng teamapiüng nembeat mipochiw müm montaj.
- Wüx ngo müjndiw mendeaküw, majpal teombasüw, majlüyiw tiül monkanchiün, majüikichaw leaw iün tiül omalüw, omeajtsüw.

- Wüx aneokaranüw, axenderanüw ombasüw müm montaj teajmeliw marangüw monajiüt.
- Wüx tengial ajlikiütsüw, apaiicheranüw, ayambaranüw ombasüw, wüx asoikiw ngo meaag teamarangüw, kos ajkan aliw tiül monajiüt.
- Majpal teombasüw, ngo müjndiw marangüw, ngo mandiüram majarawüw marangüw monajiüt, kos atkiay mbojan iün tiül omalüw, omeajtsüw altiül nipilan.
- Wüx axotaran minawijkiaw nejiw kos atkiay alndom mapalüw teombas müm montaj, ngo ndom majmeliw marangüw monajiüt.
- Wüx awaiicheranüw ajküw monajiüt monjaw wüx ajmeliw monajiüt, ngo palam asoikiw kos atkiay alndom mapalüw teombasüw müm montaj.
- Majpal teombasüw müm montaj, ngo müjndiw tsotomoj marangüw monajiüt.
- Wüx ngo malombaranüw müm montaj, majpal teombasüw ndom marangüw monajiüt.
- Wüx majpal teombasüw müm montaj, ngo müjndiw marangüw palan minajiütüw, wüx ngo mandiüram mangüyeranüw.
- Wüx asoikiw aaga najiüt teamarangüw, ngo ndom nejiw marangüw kos najtaj nejiw.
- Wüx ajmel asotiw, masey nejiw ngo marangüw nikwajind, kos atkiay aneokaranüw ombasüw, ngo müjndiw marangüw najneaj minajiütüw.
- Wüx teamasoikiw wüx marangüw nawiig, majontsüw nawiig, mendeaküw, marangüw masey ngo mandiümajey.
- Wüx matojtojaranüw müm montaj, atmiün akwalajtsüw nejiw, at meawan akiüjpüw nejiw tiül najiüt, masoikiw makweatiw marangüw monajiüt.
- Wüx mandearak wüx ombasüw ngo majneaj teamarangüw, apiurang tengial awaijchaw, teawüywüyiw nipilan, teatojtojüw nipilan ajküw müm montaj kos ayaj apmayak nejiw tiül nael atkiay mawüneranüw tiül najiüt.
- Wüx aneokaran majaraw nop müm najtaj, ajkan nekwal, ngwa teamawikiach mikwal nej, ngwa jandot jayats majiür nine, apalaran tembas ngo müünd mendeak tiül noik monkanchiün.
- Wüx langomüünd mandilil alinomb marang nenajiüt, kos nej aaga müm najtaj kiaj tatün akas nüt mipoch nej, ajkan tajiür mikwal nej.

VI. Leaw amongocherani tiül kambaj

Xiyay nael amongochiw ngiajngiaj müm montaj wüx mendiümüw mendeaküw, kos angowüüch leaw ajngot tiül omal, tiül omeaats mikwal iüt.

Leaw arangüchiw wüx:

Netam marang leaw atüch nej marang: kos apiürang müm montaj aagan najiüt tinden alndom marangüw, majiürüw mikwalüw nejiw, ayaj apal teombasüw ngo ndom mambüw majlüyiw tiül mimonkanchiün noik kambaj, majmeliw marangüw monajiüt.

Ngome atotow ajmeliw marangüw monajiüt: apiürang ajlüy najiüt ngo ndom marangüw nejiw müm montaj, kos nejiw ngo majawüw wüx.

Wüx maneokaranüw ombasüw: wüx axenderanüw, atsojaranüw, ngo mangiayeranüw pipochiw.

Ajlüy alakas aneok ombasüw: wüx maixeranüw, wüx ngo majiürüw, ngo ndom ombasüw andeaküw ombeay mol, at miün wüx ngo majiürüw iüt majlüy wüx minütiw nejiw, meawan ayaj ayak nejiw tiül nael ndom majntsopiw tiül monkanchiün majüikichaw mipochiw nejiw.

Kos jandot mayaagaran ombas meawan kwane alndom müüch maneok ombasüw müm montaj, ayaj apmambeol ndom majüyeran noik nej meawan nipilan, aag netam majlüyiw tiül mimonkanchiün noik kambaj ajküw müm montaj, ndom majüikichaw mipochiw.

Wüx ngo müjndiw mendeaküw noik nej müm montaj tiül noik kambaj

Tiül kambaj pajteam (Oaxaca) ngome noik nej ombas nipilan, almajlüy kambaj angowüüch ngineay ayaküw mimonajiütüw, atnej takiaach nejiw mixejchiw, mincheyiw, aaga nakiaacheranüw wüx kiaj xiyay ambeat kos ajüikich mitey noik noik nejiw a kambaj kiaj.

Naleaing almajlüy tiül leaw tengial arangüch, tengial mandüübaran mamb, tearangüch kiaj, apal tembasüw ajkan montaj nejiw, aaga aneokaran ombasüw kiaj, ngo mambeol wüx ndom majüikichaw mipochiw wüx majlüy mimonkanchiün kambaj.

Aag netam mayaagaran ombas, majaraw kwane üüch nejiw maneokaranüw ombasüw müm montaj, kos netam mangowüücheran ajngot tiül omalaran, omeaatsaran ndom mambeolaranüw, ndom malomabaranüw meawan nipilan noik nej.

Leaw apmatüneran mangeayeran müüch ikoots mateowaats omalaats, omeajtsaats:

- ¿Ngineay axoram majaraw tiül kambaj andüy wüx monbeolüy, andilileran najiüt tiül? ¿Ngineay ndom marangaats mambeol nekam teat monxey, müm montaj ndom majntsopiw mendeaküw, majüikichaw mipochiw nejiw atotow?
- ¿Kwane arangüw müm montaj tiül kambaj, ajküw monajiüt nejiw? Kwane nael teamamongochiw?
- ¿Kwane ajngot tiül omalüw, tiül omeajtsüw müm montaj apal teombasüw nejiw, ngo ndom majntsopiw mendeaküw? Ngineay alndom majtan omeajtsüw?

Akas nael amongochiw müm montaj wüx majntsopiw mendeaküw tiül kambaj

Kwane atüch nej marang. Almajlüy xiyay kambaj niüng ajküw müm montaj, nejiw aliw wüx meawan najiüt najlüy tinden, atmiün ajawüw mikwalüw nejiw, ayaj ngiajngiaj apal teombasüw nejiw, ngo ndom mambüw mapeayiw tiül monkanchiün, majntsopiw mendeaküw, atmiün majmeliw marangüw monajiüt. Wüx amongochiw aaga teandearak kam, niüng ngo majneajay majawaranüw majntsopiw mendeaküw müm montaj, kiaj kon ayakaranüw tiül nael, aag netam majaraw ngineay mangowüücheran.

Mbojan ajaraw: Ajküw müm montaj aküliw tinden arangüw najiüt, atmiün ajawüw mikwalüw nejiw, wüx marangüw ayaj ngiaj apal tembasüw nejiw ndom mambüw tiül monkanchiün.

**Leaw apmatüneran mangeayeran müüch
ikoots mateowaats omalaats, omeajtsaats:**

- **¿Kwane najiüt atüch nejiw marangüw müm montaj, at ajküw teat monxey tiül mikambajaats?**
- **¿Ngineay ayak nejiw tiül nael meawan nipilan tiül kambaj, kwane najiüt atüch nejiw marangüw müm montaj, at ajküw teat monxey tiül mikambajaats?**
- **¿Kwane alndom mangowüücheran, ndom mambeol nekam meawan nipilan, niüng ngo makweatiw leaw najiüt nejiw arangüw?**

Ngineay ngo majneajay, atnekajlüy ajlüy monajiüt. Kos ajiür kon witiow andüübndüjpeay amb ngineay ndom mayakaran monajiüt, kwane arang, xiyay montaj ngo mateorawüw, ngo mayakaranüw tiül, tingwüy ajmeliw ümb wüx nenajiüt, at nej majaraw ngo membeat leaw apmarangüw, atkiay aton aneokaranüw ombasüw.

- **¿Neol tajlüy atkiay?** Neol tajlüy atkiay? Kos andearak majmel mayakaran monajiüt ajküw landoj amongoj tiül akas nenajiüt, atnej arang marndom, mbas naab, mbas ndok, nerap, nengot, kos ayaj kiaj ngo mamelicheranüw tiül montaj, kos ngo matüch okweajiw, palwüx najiüt teamarangüw tinden, ngiajngiaj ngo majlüy aljane tinden mambeol nejiw, tingwüy lambüw andüyiw tiül palwüx kambaj, kiaj laküliw.

Wüx maneokaranüw ombasüw: Wüx maneokaranüw ombasüw: Wüx nop müm najtaj mandiüm majntsop mandeak alndom mamongoch xiyay nael, maxenderan, mandeak wüx ombas nej, majkweat wüx, ayaj mbojan ayak nejiw tiül nael “montaj ngo ndom majlüyiw tiül” atkiay alndom machiweaw omeajtsüw alakas müm montaj.

Kwane alndom marangüch: Ndom mesojngongayej müm montaj, tingwüy mayambüw jane mambeol nejiw atkiay teaman, andüy kiaj a kambaj apmayaag, apmasap ombas, apmangowüüch iün tiül omal, iün tiül omeaats.

Ajlüy alakas aneok ombasüw: Meawan landeak ajlüy alakas ayak nejiw tiül nael müm motaj, atnej arang; wüx maixeranüw, wüx ngo mind majarawüw, wüx ngo majneaj aküliw, wüx ngo mayakaranüw mambüw mekiaacheyej, at miün wüx ngo majiürüw iüt majlüy wüx minütiw nejiw. Atmiün xiyay najiüt üjndiw marangüw tinden, meawan ayaj ayak nejiw tiül nael, ngo ndom majntsopiw tiül monkanchiün, majüikichaw mipochiw nejiw.

¿Kwane alndom marangüch?

- Mesapayej, mesojnongayej müm montaj tiül kambaj.
- Mapeayiw, majntsopiw tiül monkanchiün, majüikichaw mipochiw, mapiüngüw kwane iün tiül omalüw, omeajtsüw.
- Mandüyw tembasüw monajiüt niüng alndom mambeol nejiw, leaw monbeol müm montaj majüikichaw mipochiw.
- Mayajküw ombas kwane apiüngüw nawiig nemal nenmbeatmbeat poch andüy wüx ngineay alndom majmeliw marangüw monajiüt atan nejiw.
- Netam majlüy xiyay mondearak, andüy wüx ngineay netam mamelicheranüw tiül ajküw, müm montaj.

Lajlüy akas kambaj, niüng lamangowüjchiw wüx mamelichaw monajiüt, kos lamamelichaw tiül ajküw müm montaj, ndom majlüyw tiül, naleaing aaga najiüt kiaj teaman tingial ajüy: kos at ayaj kiaj netam mayamb ngineay meawan najiüt ndom mekiaachayej wüx ngome aagan nop najtaj, ngwa nop naxey, atkiay teayambaran ngineay matajküch majneaj maküliw.

Naleaing kon netam ndom majüyeran atotow, netam wüx apmayakaranüw monajiüt, atnej akiaach nejiw mixejchiw, mincheyiw, majpajüw tiül müm montaj majlüyw tiül, atnej atiib nawiig nemal nembeatmbeat poch, atnej lamandeaküw meawan minatang nadamüy kambaj.

VII. Netam müjchiw mapak, mandan leaw alndom marangüch

Netam müjchiw mapak, mandan leaw alndom marangüch mambeol nejiw müm montaj atkiay ndom mendeaküw tiül mimonchanchiün kambaj, mayakaranüw, majmeliw marangüw monajiüt. Kos aaga ayaj apmüüch nejiw ndom majüikichaw ngitow alndom marangüw, mambeolüw wüx kambaj, maripipeaw mipochiw atotow makiüjpüw teat monxey, maxomüw omalüw, omeajtsüw ngineay müjchiw matang a kambaj.

Leaw apmarangüch kiaj iün tiül:

- **Ndom maxomaran omeatsaran, omalaran:** mendeaküw wüx monajneaj, nde majlüy moyambüy ombas, tiülan monajiüt, tingwüy tiül akiüjpüw nejiw tiül noik monchanchiün.
- **Mexomüy omalüw, omeajtsüw:** majlüyw tiül müm montaj, ndom noik nej majüyeran makiürapüw teat monxey mendeaküw wüx minonajneaj kambaj.

- **Mbajkam atotow a najiüt:** mangeayeranüw meawan, ngineay mexomayej omalüw omeajtsüw atkiay leaw lamamongoch nop mambeol nejiw.
- **Mateow omal, omeaats a kambaj:** mayamb omal, omeaats a kambaj ngineay ndom membeolayej tiül minajiütüw, ngineay leaw najiüt ajlüy tinden ndom majlüy tiül monbeolüy, majaraw ngineay andüy kiaj matang a kambaj, andüy kiaj mekiaachevej mikwal iüt, ndom maxoram monapaküy.

Atnej nganüy leaw lajaraw kam aliün majiür minael, leaw arang andüy kiaj tengial ndoj ombasaran ngineay müm montaj, teat monxey membeolayej tiül minajiütüw, aton ndom mangiayeranüw, majüikichaw mipochiw nejiw tiül kambaj.

Wüx noik kambaj andiüm matang najneaj miün, ngome aleaing miün wüx, ajiür minael, neteam miün müm montaj apmajüikichaw mipochiw, at miün apmaxomüw omeajtsüw tiül miün ngineay ndom majntsopiw mandeaküw tiül monkanchiün arang kambaj. Alndom mambeol nejiw ajküw monsojnongüy niüng andeaküw wüx ngitow ambeatiw müm montaj niüng nejiw alndom mendeaküw niüng angeayeranüw mipochiw nejiw.

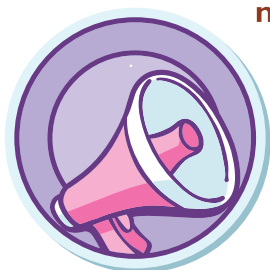
Tiül aaga niüng mbajkaw aaga nawiig kam apmajawaats ngineay ndom mekiaachevej müm montaj ndom maxomüw omeajtsüw ngineay majüikichaw mipochiw.

Kwane alndom mambeol nejiw nekam müm montaj, majntsopiw majüikichaw mipochiw

Wüx majüikichaw, mantsopijchaw mipochiw müm montaj tiül kambaj, ayaj andiüm mandeak ndoj ombasaran mangeayeran mipochiw meawan nipilan, atkiay alndom andüy kiaj malokooch omeajtsüw, majüyiw, mendeaküw noik nej.

Wüx andiüram mangowüücheran, majüyeran noik nej, ayaj ambeol majlüy monapaküy tiül kambaj.

Leaw alndom marangüch, leaw alndom mayarich mambeol nekam matang noik nej kambaj:

Marangüch najiüt noik nej: Ndom matsokoocheran, ndom majlüy monbeolüy, mandearak kwane andiüram marangüch wüx monajneaj.

Ngineay ndom membeolayej tiül noik monsojnongyü: Maxoram majaraw kwane najneaj ajiüraran, kwane almajlüy alndom mambeol nejiw wüx, kwane nael ajiürüw, kwane alndom mayak nejiw tiül nael.

Leaw ajlüy tiül noik narangüch najiüt: Müm Lucia tajmel marang amb ijpüw minatang nenajiüt najlüyiw wüx yow, okweaj mikambaj nej. Mbas tajlüy tiül teat monxey tapiüngüw ngome apndom ombas marang a najiüt kiaj. Kiaj nganüy a müm kiaj tapots maxejneng akiüjpüw nejiw, niüng meawan nopnopo tandeküw kwane leaw iün tiül omalüw, omeajtsüw, kwane amb wüx omeajtsüw. Imiün wüx aaga nandearak kiaj nej tarang, tambaag aaga najiüt kwane apmatüch nejiw marangüw nopnopo majawüw andüy wüx yow. Kiaj nganüy tajneaj makiüjpüw mamb aaga najiüt, kiaj aaga kambaj tajaw a müm Lucia ndoj ombas, kiaj atmiün talombaran, kiaj nganüy, ndoj alakas müm montaj tandiümüw majüikichaw mipochiw, mambeolüw wüx aton marangüw monajiüt.

Nembeat: Ngo majlüy noik najiüt ngo membeat, meawan leaw najiüt arangüch niüng almajlüyiw müm montaj, nembeat, netam kos atkiay ambeolüw nekam majüy, matang najneaj mikambajüw.

Ngineay alndom marangüch membeolayej tiül noik monsojnongyü: Tiül mikambaj San Juan, noik ajlüy müm montaj tayambüw omalüw, omeajtsüw ngineay nejiw amongochiw wüx arangüw monajiüt, tajawüw kwane leaw ambeol nejiw nekam, atnej arang wüx majlüy mombeolüy; tajawüw atmiün leaw tengeal mangowüch imiün tiül nandam kambaj andeak andüy wüx ngineay atotow ambeat mipochiw atmiün teat monxey, atmiün müm montaj; tajawüw aaga leaw nael okweajiw, at nej arang wüx imboloj wüx mendeaküw tiül monkanchiün, atan tajawüw netam nejiw mekiaacheyej wüx alkiriw; tajawüw niüangan, ngineay aliw tiül teat monxey aneoküw ombasüw nejiw, atmiün tajaüw xiyay najiüt ajiürüw tinden aag ngo matüchay okweajin nejiw. Ndoj mandeaküw wüx meawan ayaj, tarangüw akas monkanchiün mandeaküw wüx ngineay arang najiüt ajküw monajiüt, tandeküw ngineay nejiw ndom majüikichaw mipochiw nejiw, atmiün tapiüngüw ngineay alndom majawüw mikwalüw nejiw wüx teakanchiüjow, atkiay tarangüw ndom membeolayej tiül minajiütüw.

Ngineay ndom mandearak wüx monajneaj

Wüx mandearak wüx monajneaj alndom majüikichaw mipochiw nejiw müm montaj tiül kambaj.

Wüx mangeayeran meawan leaw andeak nopnop, ambeol xiyay majaraw nembeat leaw iün tiül omalaran, omeaatsaran, kos wüx mandearak wüx monajneaj ambeol majüy, matang najneaj miün noik monkanchiün, aton axoram omeaatsaran ngineay marangüch ndom majüy a kambaj.

Leaw tamongocheran: Tiül mikambaj Santa Rosa, noik ajlüy müm montaj monjlüy wüx “niüng ajaraw moniünd andeow” tangowüchiw ngineay leaw arangüch meawan kos meawan nipilan tajüikichaw mipochiw. Mbas tael andüy, ngo tajneajay majaraw kos nop ijpüwan, xowüy ajntsopiw mendeaküw, kondom nejiw xowüy mapiüngüw ngineay apmarangüch. Nejiw müm montaj kiaj tapiüngüw kanchiümoj akasan nüt, atkiay meawan nopnop tandeak ngineay tamongoch, kwane leaw najneaj taw okweajiw, at miün leaw tajiürüw wüx nael. Wüx tarangüw ayaj tambeol nejiw xiyay kos meawan tajiürüw kwane atüch nejiw marangüw, atkiay tambeolayej tiül minajiütüw. Atkiay tajneaj membeolayej, tajneaj mawüniw, mayaküw a süüg, mbajkatoj akas ajlüyiw mambeolayej tiül a najiüt, kiaj kondom tesapayej, tajüyiw nandan.

Ngineay ndom majlüy noik monajneaj niüng mangiayeran mipocheran noik nej

Wüx müm montaj majlüyiw tiül mondearak majüikichaw mipochiw, mendeaküw, alndom mambeolüw kwane tengeal ajlüy, tengeal ambaran wüx, atkiay ndom mayarich mandüübaran atnej takiaach nejiw, mixejchiw, mincheyiw, majlüyiw tiül meawa nipilan.

Atküy alndom membeolayej tiül:

- Mexomüy, omalüw, omeajtsüw, mingeyeyej mipochiw kwane andiümüw matüchiw.
- Majawüw jane alndom mambeol nejiw tiül kambaj, atmiün imiün tiül pal wüx kambaj.
- Mayeariw leaw lamamongochiw, maxomüw omalüw, omeajtsüw kwane alndom mambeol nejiw atkiay ndom müjchiw mandan leaw andiümüw marangüw.
- Majaraw kwane netam nejiw müm montaj, mambeol nejiw imiün wüx ndom majüikichaw mipochiw tiül noik kambaj.

Leaw tamongocheran: Tajlüy noik monkanchiün arang kambaj, niüng kanchiütoj xiyay müm montaj imiünüw palpal wüx kambaj, akiüjpüw tiül akas natang monajiüt, akas natangtang imiün tiül monsojnongüy, ndoj tajawüw kwane nael, kwane netam nej tiül a kambaj kiaj: ngineay majiüraran namix nine wüx teakanchiüjow, ngineay mambeolaranüw wüx matajküw majneaj, atan ngineay alndom malombaran minajiütüw.

Meawan ayaj tambeol nejiw wüx ndom mexomüy omalüw, omeajtsüw, ngineay majiürüw monapaküy atmiün ngineay ndom majlüy monkiajchay najneaj miün, aton tayamüw omeajtsüw ngineay ndom meawan nipilan mexomüy mipochiw tiül monkanchiün, majaraw atmiün nembeat mipochiw müm montaj.

Ngineay alndom maxoram majaraw kwane netam, alndom mambeol nejiw müm montaj:

- Majlüy ngiane mekiaacheyej ndom mantsojpijchaw, majüikichaw leaw iün tiül omalüw, omeajtsüw, atkiay mambeolüw nekam mayambüw mimonajneaj kambaj.
- Majtan jane alndom majaw nejiw mikwalüw nejiw, wüx aliw tiül monkanchiün.
- Masoikiw wüx imiün wüx ombeayiw nejiw.
- Membeat majaraw minajiüt müm montaj.
- Majndüp mamb leaw iün tiül nawiig ngineay ndom marangüch wüx mayambaran ombas nop masey ngome nenajiüt nej.

Kos ngome noik nej minajiütüw müm montaj, ayaj ngiajngiaj ayak nejiw tiül nael, ndom marangüw atnej arangüw teat monxey.

Wüx mandearak andüy wüx atotow ambeateran meawan nipilan, tengéal ayambaran ngineay nijingind ngo maxenderan, ngo maneokaran ombas nipilan, imiün wüx mandiumüw majüikichaw mipochiw ngianantanej.

VIII. Kwane alndom mandearak, marangüch wüx

Ngineay alndom müm montaj, majüikichaw mipochiw nejiw, tiül noik kambaj niüng teamandüjpiw leaw takweatiw mixejchiw, mincheyiw, ngineay ayakaran mimonajiütüw nejiw:

- Mäjchiw mandan mipochiw, ngo memboloj mendeaküw.
- Meyambüw jane membeol nejiw nekam.
- Majndüp mamb, ndeda amb niüng marangüch, majüikicharan, atatow ambeatiw müm montaj, teat monxey.

Meawan leaw alndom mangowüücheran imiün wüx, netam marangüch, maw imiün tiül kambaj, andeak kambaj, niüng tanaamb majlüy monbeolüy, mandearak wüx monajneaj, niüng ngo majlüy moneoküy, monyambüy ombas majlüy noik nej kambaj.

Xenengemoj müm montaj, mäjchiw mapak, mandan mipochiw

Niüng apxenengemoj müm montaj, netam makiürajpüw mambeolaranüw, mekiaacheyej tiül miün nejiw, ayaj ambeol nejiw majüikichaw kwane lamamongochiw, kos alndom membolayej tiül miün nejiw, maxomüw omalüw, omeajtsüw ngineay matangüw noik nej kos ndoj apmajüikichaw ngineay ambeolüw mäjchiw matang mikambajüw. Leaw larangüch kam lamambeol nekam müm montaj mejüikicheyey tiül mikambajüw nejiw, langomemboloj, lantsojpiw mendeaküw, atkiay ndom majmeliw mayakaranüw marangüw natangtang monajiüt, kos aaga monsojngüy netam mayamb mimonajneaj meawan, netam mambaag aaga najiüt, maxomüw omalüw, omeajtsüw ngineay mawüw tiül noik nael.

Leaw ambeol majlüy noik najneaj monkanchiün, netam mayar ngome noik nej ombasaran, amajlüy wüx nangaj iüt monopoots, netam majlüy meawan leaw alndom müüch matang najneaj a kambaj —atnej arang monbeolüy— niüng meawan teat monxey, müm montaj membeolayej tiül, niüng majaraw meawan leaw tengeal arangüch andeak kambaj, ngome nganüy napeay miün, andeak alinok ajlüy nipilan.

Atan netam mangowüjchiw leaw iün tiül omalüw, omeajtsüw teat, müm monajiüt, atan kicheech mongich kos atkiay alndom matangaats tiül andüyiiüts, niüng müm montaj majaraw naleaing nambeat mipochiw nejiw, kos ambeolüw wüx nekam ndom majlüyeran najneaj tiül kambaj.

Leaw tamongocheran: Atnej arang “Red de Mujeres Rurales de Oaxaca” noik monsojngonüy najltüy tiül Pajteam. Almamal meawan montaj imiünüw tiül namix nine kambaj, kos ayambüw omeajtsüw ngineay ndom mambeolüw wüx nekam mantsojijchaw mipochiw müm montaj, matangüw tiül akiaacheyej, tiül andeaküw, tiül minajiütüw, majawüw wüx miiütüw nejiw, atan majawüw kwane alndom mapiürüw, atmiün ambeolayej alakas ajlüy monsojnongüy najlüy tiül pal wüx kambaj, atkiay ndom mäjchiw mandan, mäjchiw mapak mipochiw, majüikichaw, nejiw aton alndom mangowüjchiw, ndom majlüy najneaj noik kambaj.

Witiüm majlüy monsojnongüy

Wüx witiüm majlüy monsojnongüy netam, nembeat kos atkiay alndom müm montaj majüikichaw ngitow ambeat mipochiw nejiw, kos nembeat majawüw wüx andüy ngineay axomüw monapaküy tiül kambaj, ngineay ajlüy monkiajchay, ngineay ajawüw, apaküw wüx miiütüw nejiw, miyowüw nejiw.

Wüx tiül noik monkanchiün, majaraw nembeat ajküw monsojngonü, niüng ajüikichaw mipochiw müm montaj, ambeol nekam ajküw müm montaj aliw tiül monajiüt. Atmiün ambeol ndom marangüw:

- Mäjchiw mapak mipochiw nejiw, meawan leaw nejiw arangüw.
- Ndom mangeayeran meawan poch, niüng ajüikicheran nembeat mipochiw meawan nipilan.
- Marangüch najiüt noik nej. Mayariw kwane ajiürüw, kwane nael amongochiw atkiaj maxomüw omeajtsüw kwane ngineay ndom membeolayej tiül mäjchiw matang minajiütüw.

Leaw tamongocheran: Tiül pinawan kambaj pajteam (Oaxaca), ajküw müm montaj mixiig najlüyw kiaj ajiürüw noik monsojnongü niüng ajawüw andüw wüx yow minüt nej Coordinadora de Pueblos Unidos por el Cuidado y Defensa del Agua (COPUDA). Aaga monsojnongü kam lamajiür gajpowüw neat totow arangüw najiüt, nejiw ajawüw wüx ngineay alndom makanchichaw najot yow, atmiün apaküw wüx majawüw nembeat nangaj yow, ngo ndom majnap, ngo ndom majlüy alinoik ajlüy monkanchiün, mapiüngüw mayariw, majwan a yow. Ajküw müm montaj kam nenütiw María de los Ángeles Santiago, Josefina Santiago akiiüb müm Irma Martínez, nejiw najntsopiw tiül mikambajüw nejiw, almeaag mandeaküw tiül monkanchiün, netam majaraw nembeat nangaj yow, ngome jantamenej mapiüng nejayan kiaj mayar, manood. Aaga najiüt leaw teamarangüw ajküw müm montaj kiaj, ndeda amb teamambeol mangowüüch leaw iün tiül omalüw, omeajtsüw monajiüt, majawüw nembeat nangaj yow, meawan leaw larangüch kiaj, xajngeat tiül nop nawiig niüng alomb, niüng apiüng nembeat aaga najiüt leaw nejiw arangüw, ajküw mikambaj mixiig kiaj, niüng ayambüw omalüw, omeajtsüw ngineay majiüraran, matajküw majneaj, mayarich nangaj nangaj yow.

IX. Ndojndojay wüx:

Netam majntsopiw, majüikichaw mipochiw nejiw müm montaj tiül monkanchiün tiül noik kambaj, kos atkiay mbich alndom mangeayeranüw mipochiw nejiw, majlüy noik nej kambaj, majaraw ngineay ndom mayakaranüw mimonajiütüw, atnej mbojan marangüw, akiaach nejiw mixejchiw, mincheyiw. Kos wüx ayarich andeaküw nejiw ayaj ajüikich teamangowüüch omal omeaats kambajiüt, atkiay ndom mayambaran monajneaj, majiürüch monapaküy.

Ajküw nawiig monmal nembeatmbeat poch, narangüch ningüy tiül miiütaats (atnej arang Constitución Mexicana, at a Ley de Instituciones akiiüb Procedimientos Electorales de Oaxaca), at tiül nawiig monmal nembeatmbeat poch narangüchüw palpal wüx kambaj (CEDAW akiiüb Convenio 169 de la OIT), niüng apiüngüw meawan müm montaj netam majüikichaw mipochiw mendeaküw, ndemajlüy aljane mapal teombasüw, majmbiyaw, mapaiicheranüw, maneokaranüw ombasüw. Aag tandearak netam majlüy tiül noik noik kambaj atotow ambeatiw müm montaj, atotow ambeatiw teat monxey.

Netam majaraw kwane nael aliünüw majiürüw müm montaj, ngo müüch nejiw majntsopiw mendeaküw, majüikichaw mipochiw: kos ngome noik nej minajiütüw, ngo majndiw marangüw monajiüt, atnej wüx müücheran mamix omeajtsüw, atnej wüx maneokaranüw ombasüw ajkan montaj nejiw. Wüx layaagaran ombas meawan leaw landearak kam, kiaj nganüy netam majaraw kwane alndom marangüch:

- Mapaküjchiw mipochiw, meawan leaw alndom marangüw.
- Xenengemoj mayambüw monbeolüy.
- Mesojnongayej, kanchiümoj.
- Mayambüw omalüw, omeajtsüw kwane najneaj ajiürüw, kwane nael teamamongochiw, imiün kiaj majawüw ngineay matangüw tiül minajiütüw.
- Mekiaacheyej, majawaw ngome noik nej almajlüyera, ngome noik nej ombasaran, imiün kiaj müjchiw mengochay atotow ambeat müm montaj, atotow ambeat teat monxey.

Netam marangüch nots jayats tiiüd, niüng mambeol wüx meawan müm montaj, meawan teat monxey tiül noik kambaj, kos atkiay mbich apmangiayeran, apmayarich leaw iün tiül omal, omeaats a nopnoparan, majüyeran noik nej. Kos leaw andiüram matücheran, ngineay noik kambaj alndom majüikich, mandeak ngineay andiüm majlüy, at miün, majaraw ngineay alndom mambeolaranüw müm montaj, majntsopiw, majüikichaw mipochiw noik nej, makiüjpüw teat monxey, kos atkiay mbich tanaamb apmatang a kambaj noik nej, atotow, mayambaran monapaküy, makiüüraab nangaj iüt monopoots.

X. Referencias

- Fernández-Fonseca, Édgar, & Cardona-Sánchez, F. (2017). Los pliegues del liderazgo social y comunitario. *Jangwa Pana*, 16(2), 197–216. <https://doi.org/10.21676/16574923.2133>
- Lasso-Quintero, M. I. y Galeano-Trilleras, H. (2021). Liderazgo: actitudes que limitan el desarrollo comunitario. *Pensamiento Psicológico*, 19, 1-29. <https://doi.org/10.11144/Javerianacali.PPSI19.ladc>
- Instituto Nacional Electoral (INE). (2021). Glosario de términos de participación política. <https://pef2021-sije-web.ine.mx/Glosario>
- Instituto Estatal Electoral y de Participación Ciudadana de Oaxaca (IEEPCO). (2023). Acuerdo IEEPCO-CG-30/2023: Lineamientos en materia de paridad entre mujeres y hombres y acciones afirmativas. https://www.ieepco.org.mx/archivos/acuerdos/2023/IEEPCO_CG_30_2023.pdf
- Organización Internacional del Trabajo (OIT). (1989). Convenio sobre pueblos indígenas y tribales, 1989 (Convenio núm. 169). <https://www.ilo.org/es/media/443541/download>
- Organización de las Naciones Unidas (ONU). (1948). Declaración Universal de los Derechos Humanos. <https://www.un.org/es/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
- Organización de las Naciones Unidas (ONU). (1979). Convención sobre la eliminación de todas las formas de discriminación contra la mujer. <https://www.ohchr.org/es/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>
- Organización de las Naciones Unidas (ONU). (2022). Recomendación general núm. 39 sobre los derechos de las mujeres y niñas indígenas. <https://www.ohchr.org/es/documents/general-comments-and-recommendations/general-recommendation-no39-2022-rights-indigeneous>

- Instituto Estatal Electoral y de Participación Ciudadana de Oaxaca (IEEPCO). (2020). Observatorio de Participación Política de las Mujeres en Oaxaca: Diagnóstico. <https://www.ieepco.org.mx/articulos-opinion/el-observatorio-de-participacion-politica-de-las-mujeres-de-oaxaca>
- Rodríguez Zepeda, J., & González Luna, T. (2023). Interseccionalidad: teoría antidiscriminatoria. Universidad Autónoma Metropolitana. Recuperado de https://divcsh.izt.uam.mx/cefilibe/wp-content/uploads/2023/07/Interseccionalidad_Teoria_antidiscriminatoria.pdf
- Tribunal Federal de Conciliación y Arbitraje. (2009). Conceptos básicos sobre género. <http://www.tfca.gob.mx/es/TFCA/cbEG>
- Verdugo-Araujo, L. M., Tereso-Ramírez, L., & Carrillo-Montoya, T. del N. J. (s.f.). La participación comunitaria como vía para el empoderamiento de las mujeres. Revista en Redalyc. Recuperado de <https://www.redalyc.org/journal/5742/574262595011/>
- Villanueva, P. (2016, diciembre 29). Mujeres zapotecas a la defensa del agua. Oxfam México. https://oxfamMexico.org/mujeres-zapotecas-la-defensa-del-agua/?utm_source=

Directorio

Coordinadora del Proyecto

Lcda. Elizabeth Sánchez González
Consejera Presidenta del IEEPCO

Elaboración del proyecto

Lcda. Noemi Agapito Confesor

Coordinadora operativa

Unidad Técnica para la Igualdad de Género y No
Discriminación

Traducción a lenguas indígenas

Sara López Cruz Zapoteco	Benigno Cruz Martínez Triqui
Graciela Martínez Morales Mixe	Donaldo Rivera Lezama Cuicateco
Hugo Alberto Hidalgo Buenavista Huave	Esmeralda Ramírez Salazar Ixcateco
Cecilia Ramón Justo Chinanteco	Agustín Jiménez García Chocholteco
Florina Merino Ortiz Chatino	Marcela Solares Hernández Amuzgo
Roberto Ángel Venegas Gallardo Mazateco	Anayeli Zarate Vasquez Chontal
Araceli Juárez Chávez Mixteco	Norma Elizabeth Hernández Palacios Náhuatl
	Rosa Nallely Jiménez Mendoza Zoque

Diseño Editorial

Lcda. Azucena Gutiérrez Gijón

INSTITUTO
ESTATAL ELECTORAL
y de Participación Ciudadana de Oaxaca

**Ngineay tengjal
mangowüjchiw müm montaj:**
**Nawiig netiib ngineay ndom
majüikichaw andeaküw, minajiütüw
nejiw tiül noik kambaj.**

INPI

INSTITUTO NACIONAL
DE LOS PUEBLOS
INDÍGENAS

